KA2211K_pol_c 20-11-09 00:08 ™ÂÏ›‰·1

Η καταστροφή της Σμύρνης

Η μεγαλύτερη πανωλεθρία του Ελληνισμού τερμάτισε τη μακραίωνη παρουσία του στην Ιωνία και άλλαξε την πορεία του για πάντα

Επιμέλεια: **ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΧΕΛΙΔΟΝΗΣ**

Στο τέλος του καλοκαιριού το 1922 η ζωή στη Σμύρνη κυλούσε όπως και άλλοτε. Το εμπόριο είχε αρχίσει να ορθοποδεί και το λιμάνι παρουσίαζε και πάλι κίνηση. Στην πρώτη του ανακοίνωση, το Γενικό Επιτελείο δήλωνε ότι οι ελληνικές δυνάμεις βρίσκονταν σε τακτική υποχώρηση. Στη δεύτερη, υποστήριζε ότι ο ελληνικός στρατός είχε επιτύχει σπουδαία νίκη. Στην πραγματικότητα, ο στρατός είχε καταρρεύσει στα βάθη της Ανατολίας και υποχωρούσε άτακτα προς τα μικρασιατικά παράλια, με τις δυνάμεις του Κεμάλ να τον ακολουθούν ακάθεκτες. Οταν οι πρώτοι κουρελιασμένοι Ελληνες στρατιώτες με τους πρώτους πρόσφυγες από την ενδοχώρα έφτασαν στη Σμύρνη στις αρχές Σεπτεμβρίου, οι κάτοικοι έδειξαν τα πρώτα σημάδια πανικού. Συμβάδιζε όμως με ένα διάχυτο αίσθημα ότι η πόλη δεν κινδύνευε. Κάποιοι πίστευαν ότι ο ελληνικός στρατός θα δημιουργούσε μια ασφαλή ζώνη περιμετρικά της Σμύρνης, ώστε να διευκολύνει τον χριστιανικό πληθυσμό να καταφύγει στα ελληνικά νησιά. Αλλοι ένιωθαν βέβαιοι ότι τα 21 ξένα θωρηκτά στο λιμάνι θα απέτρεπαν είσοδο του Κεμάλ. Ομως το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού στρατού με την ελληνική διοίκηση εγκατέλειψαν την πόλη για την Ελλάδα και τα πληρώματα στα ευρωπαϊκά και αμερικανικά πλοία είχαν διαταγές να τηρήσουν ουδετερότητα και να διαφυλάξουν τη ζωή και την περιουσία μόνο των δικών τους πολιτών. Οταν οι κάτοικοι της Σμύρνης αντίκρισαν έντρομοι τον τουρκικό στρατό να μπαίνει στην πόλη, οι ελληνικές εφημερίδες συνέχιζαν να δημοσιεύουν αισιόδοξα άρθρα για την πειθαρχημένη υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Επέμεναν μάλιστα ότι οι στρατιώτες σχεδίαζαν να υπερασπιστούν τη Σμύρνη από την τουρκική προέλαση. Ομως ενώ οι δυνάμεις του Κεμάλ αποκτούσαν τον έλεγχο στους δρόμους, τα τελευταία υπολείμματα του ελληνικού στρατού έμπαιναν παραπαίοντας στην πόλη, με κάποιους βασιλόφρονες να πυροβολούν βενιζελικούς στρατιώτες. Οταν η πειθαρχία με την οποία εισήλθε ο τουρκικός στρατός άρχισε να καταρρέει και τις πρώτες δύο μέρες η βία περιοριζόταν στην αρμενική συνοικία, πολλά από τα κέντρα ψυχαγωγίας στην προκυμαία παρέμεναν ανοιχτά. Ομως η βία εξαπλώθηκε και στην υπόλοιπη Σμύρνη και όταν και οι τελευταίοι οπτιμιστές συνειδητοποίησαν τη μοίρα τους, ήταν πλέον αργά.

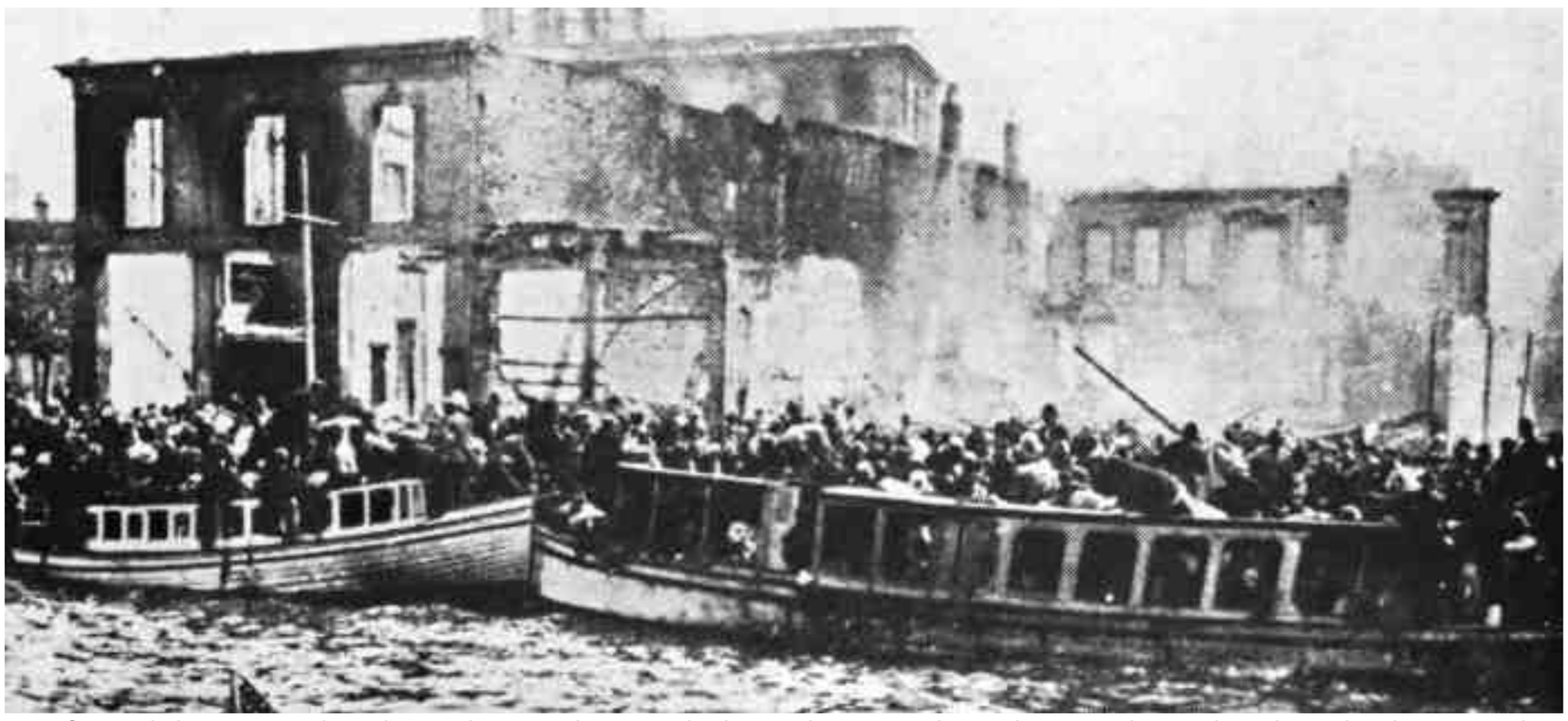

Πολυβόλα στα δύο άκρα της προκυμαίας εμπόδιζαν χιλιάδες να διαφύγουν, παγιδεύοντάς τους ανάμεσα στη φωτιά και τη θάλασσα. Το πλήθος ορμούσε σε όποιο σκάφος έβρισκε μπροστά του.

«ΕΛΛΑΔΑ 20ός ΑΙΩΝΑΣ: ΟΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ» ΤΟΥ Μ. Ν. ΚΑΤΣΙΓΕΡΑ

87 χρόνια πριν

Ο μαύρος Σεπτέμβρης του 1922

1/9 – 8/9
Οταν μπήκε ο Σεπτέμβριος, η ζωή στη Σμύρνη κυλούσε με κανονικούς ρυθμούς. **Την Τετάρτη 6/9** έφτασαν οι πρώτοι Ελληνες στρατιώτες και οι πρώτοι πρόσφυγες. **Την Πέμπτη 7/9** η ελληνική διοίκηση εγκατέλειψε την πόλη. **Την Παρασκευή 8/9** χιλιάδες στρατιώτες επιβιβάζονταν σε πλοία για την Ελλάδα.

9/9 – 10/9
Το Σάββατο 9/9 ο τουρκικός στρατός εισήλθε με πειθαρχία στη Σμύρνη. Λίγες ώρες αργότερα ακολούθησαν και οι άτακτοι. **Την Κυριακή 10/9** ξέσπασε η βία στην αρμενική συνοικία, με λεηλασίες και βιασμούς. Ο Κεμάλ έφτασε στην πόλη με πομπή και ο τουρκικός όχλος σκότωσε τον μητροπολίτη Χρυσόστομο.

11/9 – 12/9
Τη Δευτέρα 11/9 μπαρ και ζυθοπωλεία στην προκυμαία κατέβασαν τα στόρια. Η πειθαρχία στο στράτευμα του Κεμάλ είχε καταρρεύσει και οι Τούρκοι διέπρατταν απροκάλυπτα ωμότητες, ενώ συνέρρεαν δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες. **Την Τρίτη 12/9** μισό εκατομμύριο Ελληνες και Αρμένιοι βρίσκονταν εγκλωβισμένοι σε παγίδα θανάτου.

13/9
Την Τετάρτη ο πληθυσμός είχε διογκωθεί σε 700.000. Τούρκοι στρατιώτες άναψαν φωτιές αρχικά στην αρμενική συνοικία, η οποία μέχρι το μεσημέρι τυλίχθηκε στις φλόγες. Υπό την προστασία δικών τους στρατιωτών, Ευρωπαίοι και Αμερικανοί εκκένωσαν τους υπηκόους τους από τη Σμύρνη. Οταν έπεσε το σκοτάδι η πυρκαγιά είχε εξαπλωθεί μέχρι την προκυμαία, ασφυκτικά γεμάτη από πρόσφυγες. Τα μεσάνυχτα ο Βρετανός ναύαρχος Μπροκ διέταξε να σταλούν λέμβοι σωτηρίας και τη νύχτα όλα τα πολεμικά πλοία στον κόλπο γέμισαν με 20.000 ψυχές.

14/9 – 30/9
Την Πέμπτη 14/9 μισό εκατομμύριο άνθρωποι βρίσκονταν ακόμη στην προκυμαία. **Την Παρασκευή 15/9** η φωτιά έκαιγε ό,τι είχε απομείνει και ο Κεμάλ εξέδωσε διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο όσοι παρέμεναν μετά την 1/10 θα εκτοπίζονταν στην κεντρική Ανατολία. **Το Σάββατο 16/9 και την Κυριακή 17/9** χιλιάδες Ελληνες και Αρμένιοι στρατεύσιμης ηλικίας οδηγήθηκαν σε πορείες στην ενδοχώρα. **Την Κυριακή 24/9** ο Αζα Τζέννινγκς ξεκίνησε τη μεγάλη επιχείρηση εκκένωσης με πλοία από την Ελλάδα. **Το Σάββατο 30/9** είχαν μείνει λιγότεροι από 50.000 πρόσφυγες και με παράταση οκτώ ημερών έφυγαν όλοι.

Κορύφωση του μικρασιατικού δράματος

Της **ΒΙΚΤΩΡΙΑΣ Γ. ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΟΥ***

Η πυρπόληση και η καταστροφή της Σμύρνης τον Σεπτέμβριο του 1922 ήταν το τελευταίο από μια σειρά τραγικών γεγονότων που οδήγησαν στην έξωση του ελληνικού στοιχείου από τη Μικρά Ασία και τον αφανισμό 2.150 ελληνικών οικισμών της περιοχής. Τα γεγονότα που προηγήθηκαν είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους γνωστά:

Στα μέσα Αυγούστου 1922, με την υποχώρηση του ελληνικού στρατού από το Αφιόν Καραχισάρ άρχισε και η αναχώρηση μεγάλου μέρους του χριστιανικού πληθυσμού από τις πόλεις και τα χωριά του εσωτερικού. Κατά τους υπολογισμούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο αριθμός των προσφύγων που ακολούθησαν τον ελληνικό στρατό στην αναδίπλωσή του προς τη μικρασιατική ακτή έφτανε τις 250.000, μαζί με 15.000 περίπου Αρμένιους του εσωτερικού.

Η καθημερινή άφιξη τρένων που μετέφεραν τα υπολείμματα του στρατού και δεκάδες πρόσφυγες στην πόλη της Σμύρνης, οι διηγήσεις και οι φήμες για την κατάρρευση του μετώπου, μεγάλωναν την ένταση και την ανησυχία του τοπικού πληθυσμού, ενώ οι φανερές πια προετοιμασίες της Ελληνικής Διοίκησης Σμύρνης για αναχώρηση δεν άφηναν σε αυτούς που μπορούσαν να δουν την παραμικρή αμφιβολία για την κατοπινή εξέλιξη των γεγονότων.

Από τις 7 Σεπτεμβρίου (ν.ημ.) οι χιλιάδες των προσφύγων, Ελληνες και Αρμένιοι, κατέκλυζαν όλο το μήκος της προκυμαίας της Σμύρνης, περιμένοντας πλοία για να τους μεταφέρουν στα γειτονικά ελληνικά νησιά. Μάταια όμως.

Με την αναχώρηση των ελληνικών αρχών στις 8 Σεπτεμβρίου, η αντίστροφη μέτρηση για την ελληνική Σμύρνη είχε αρχίσει. Την επόμενη μέρα, οι πρώτοι Τούρκοι ιππείς μπήκαν στην πόλη και αργότερα έφτασε ο νέος στρατιωτικός διοικητής της πόλης Νουρεντίν πασάς. Με προκήρυξη απαγόρευε την κυκλοφορία των κατοίκων μετά τις 7 το βράδυ και δήλωνε ότι η τιμή, η ζωή και η περιουσία των κατοίκων θα τύχαιναν σεβασμού. Παρά τις καθησυχαστικές διαταγές του Νουρεντίν, οι λεηλασίες καταστημάτων και σπιτιών, οι αρπαγές γυναικών και οι φόνοι που είχαν ήδη αρχίσει από την προηγούμενη, συνεχίζονταν σε εντονότερο βαθμό. Οι τουρκικοί πανηγυρισμοί κορυφώθηκαν με την είσοδο του Μουσταφά Κεμάλ και του επιτελείου του στην πόλη, στις 11 Σεπτεμβρίου. Την ίδια μέρα, θανατώθηκε από τον τουρκικό όχλο ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος σαν ένοχος εσχάτης προδοσίας, γιατί «ως Οθωμανός υπήκοος υπηρέτησε μετά φανατισμού την Ελλάδα, πρωτοστατήσας εις πάντα εναντίον του τουρκικού καθεστώτος κατά το τριετές διάστημα της ελληνικής κατοχής».

Η κορύφωση στο δράμα φτάνει στις 13 Σεπτεμβρίου, με την έκρηξη της πυρκαγιάς στην αρμενική συνοικία. Καίγονται το αρμενικό νοσοκομείο, η αρμενική μητρόπολη και η αρμενική εκκλησία του Αγίου Στεφάνου, μαζί με τους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει εκεί. Ταυτόχρονα, νέες πυρκαγιές αρχίζουν στις ελληνικές συνοικίες που, με λίγες εξαιρέσεις, καταστρέφονται στο σύνολό τους μαζί με όλα τα ελληνικά εμπορικά καταστήματα, φιλανθρωπικά ιδρύματα, ξένα προξενεία και τράπεζες. Οσα κτίρια δεν ήταν από την κατασκευή τους δυνατό να πυρποληθούν, καταστρέφονται με βόμβες. Με τον τρόπο αυτό καταστράφηκαν το γαλλικό προξενείο, το θέατρο της Σμύρνης, το ξενοδοχείο «Κραίμερ», η ελληνική λέσχη και άλλα κτίρια που στόλιζαν την παραλία της πόλης.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ανάμεσα στα πρώτα κτίρια που χάθηκαν από τη φωτιά ήταν ο πυροσβεστικός σταθμός της Σμύρνης, ενώ απομονώθηκαν με επιμέλεια οι υδαταγωγοί Χαλκά Βουνάρ, που χρησίμευαν για την ύδρευση της πόλης και την κατάσβεση των πυρκαγιών. Ετσι, με λίγες εξαιρέσεις, αποτεφρώθηκε ολόκληρη σχεδόν η πόλη της Σμύρνης, εκτός από την τουρκική και την εβραϊκή συνοικία, το τελωνείο και την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, που μεταβλήθηκε σε τηλεγραφείο και ταχυδρομείο για τις ανάγκες της τουρκικής κατοχής.

Η Daily Telegraph της 16ης Σεπτεμβρίου σημείωνε: «Εκτός από την άθλια τουρκική συνοικία, η Σμύρνη έπαψε να υπάρχει... το πρόβλημα των μειονοτήτων έχει λυθεί εκεί μια για πάντα... Δεν μένει καμία αμφιβολία για τα αίτια της πυρκαγιάς... τον δαυλό τον άναψαν στρατιώτες του τουρκικού στρατού».

Η πυρκαγιά συνεχίστηκε ώς τις 17 Σεπτεμβρίου. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο υπολογίζει τον αριθμό των ομογενών που χάθηκαν σε 25.000, ενώ ο συνολικός αριθμός των θυμάτων από 9 ως 11 Σεπτεμβρίου φτάνει, κατά την ίδια πηγή, τις 50.000.

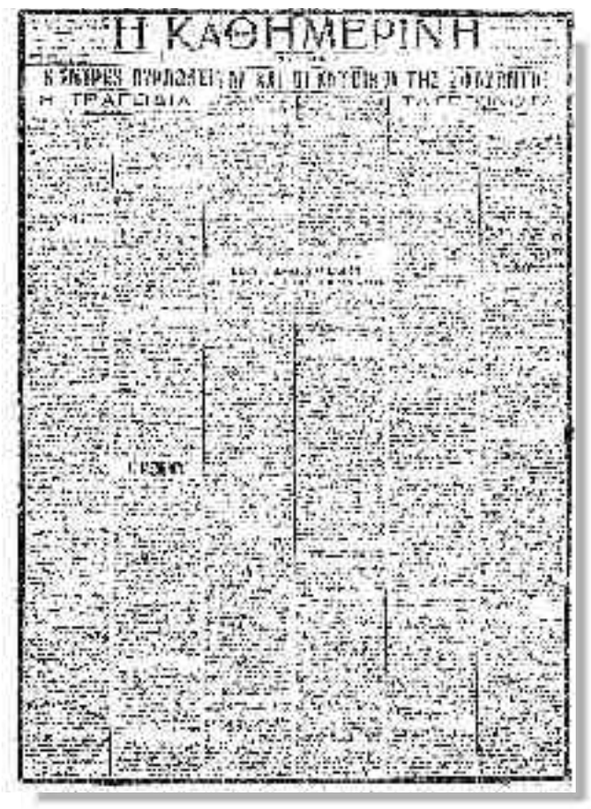

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Στις 2 Σεπτεμβρίου 1922 (παλαιό ημερολόγιο) η «Κ» κυκλοφόρησε με βαρύ μαύρο πλαίσιο να περιβάλλει ολόκληρη την πρώτη σελίδα και κύριο τίτλο «Η Σμύρνη πυρπολείται και οι κάτοικοί της σφάζονται».

Στον δρόμο του ξεριζωμού και της προσφυγιάς

Το τελειωτικό χτύπημα ήρθε με τη διαταγή του στρατιωτικού διοικητή που όριζε πως όλοι οι Ελληνες, ακόμα και οι Οθωμανοί υπήκοοι, από 17 ώς 45 χρόνων, θεωρούνταν αιχμάλωτοι πολέμου και η αναχώρησή τους απαγορευόταν με ποινή θανάτου. Οι υπόλοιποι, γέροντες, γυναίκες και παιδιά, μπορούσαν να φύγουν μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου μόνο αν ήταν εφοδιασμένοι με κανονικά διαβατήρια. Οσοι έμεναν μετά το τέλος της προθεσμίας, θα οδηγούνταν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας.

Παρόμοια ήταν η τύχη των χριστιανικών πληθυσμών στη χερσόνησο της Ερυθραίας, στις Κυδωνίες, στην περιοχή της Προποντίδας, στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, ακόμα και σε όσες μικρασιατικές περιοχές δεν είχε φτάσει ο ελληνικός στρατός. Ετσι, τρία χρόνια, τρεις μήνες, τρεις εβδομάδες και τρεις μέρες από την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στο λιμάνι της Σμύρνης στις 15 Μαΐου 1919, κατέρρεε το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας συμπαρασέρνοντας ενάμισι εκατομμύριο Μικρασιάτες στον δρόμο του ξεριζωμού και της προσφυγιάς. Οι θετικές επιπτώσεις από την άφιξή τους στον ελλαδικό χώρο είναι γνωστές. Γνωστό είναι, ακόμα, και το πού πέφτει το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για την καταστροφή. Ενδεικτικά, δύο σχεδόν μήνες πριν από την πυρκαγιά, οι Sunday Times έγραφαν:

> *«Ο ελληνικός λαός έτυχε βδελυρής συμπεριφοράς από συμμαχικά έθνη».*

«Ασχετα με τη γνώμη που έχει κανείς για το δίκαιο ή το άδικο των ελληνικών πόθων για τη Μικρά Ασία, είναι αδύνατο να αρνηθεί ότι ο ελληνικός λαός έτυχε βδελυρής συμπεριφοράς από συμμαχικά έθνη... λόγω της ανικανότητας των Μεγάλων Δυνάμεων να εφαρμόσουν την ίδια τους την πολιτική».

* *Η κ. Βικτωρία Σολομωνίδου είναι ιστορικός και εταίρος του King's College London, όπου εκπόνησε τη διδακτορική της διατριβή με τίτλο «Greece in Asia Minor: 1919-1922». Το σημερινό κείμενο έχει δημοσιευτεί στο Δελτίο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Τόμος Δ΄, Αφιέρωμα στη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα 1983, σ. σ. 301-322.*

Ο μάρτυρας, ο ψεύτης και ο ήρωας

Ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος Καλαφάτης βρήκε μαρτυρικό θάνατο από τον τουρκικό όχλο, ύστερα από εντολή του στρατιωτικού διοικητή Νουρεντίν. Η Ορθόδοξη Εκκλησία τον ανακήρυξε άγιο και εθνομάρτυρα.

Ο Νουρεντίν πασάς, νέος στρατιωτικός διοικητής της πόλης, με προκήρυξη απαγόρευε την κυκλοφορία των κατοίκων μετά τις 7 το βράδυ και δήλωνε ότι η τιμή, η ζωή και η περιουσία τους θα τύχαιναν σεβασμού. Η βία κλιμακώθηκε.

Ο Αζα Τζέννινγκς, ένας αφοσιωμένος μεθοδιστής πάστορας από τη Νέα Υόρκη που εργαζόταν στη ΧΑΝ Σμύρνης, τη στιγμή που η κυβέρνηση στην Ελλάδα είχε παραλύσει, δημιούργησε την Αμερικανική Επιχείρηση Αρωγής και έσωσε εκατοντάδες χιλιάδες ζωές.

«ΕΛΛΑΔΑ 20ός ΑΙΩΝΑΣ: ΟΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ» ΤΟΥ Μ. Ν. ΚΑΤΣΙΓΕΡΑ

Χιλιάδες πρόσφυγες, που είχαν συρρεύσει στη Σμύρνη με την υποχώρηση του ελληνικού στρατού, κατέκλυζαν όλο το μήκος της προκυμαίας, περιμένοντας πλοία για να τους μεταφέρουν στα γειτονικά ελληνικά νησιά. Μάταια όμως.

PRIVATE COLLECTIONS

Οταν οι Τούρκοι έσπασαν το ελληνικό μέτωπο, η προέλασή τους έγινε με πολύ ταχύ ρυθμό και έφτασαν στη Σμύρνη τρεις μέρες νωρίτερα από το αναμενόμενο, φωνάζοντας στους κατοίκους «Μη φοβάστε». Μέσα σε μια μέρα, ο στρατός του Κεμάλ είχε αποκτήσει πλήρη έλεγχο των δρόμων και της διοίκησης της πόλης.

PRIVATE COLLECTIONS

Μετά τη φωτιά στη Σμύρνη, όλοι οι χριστιανοί σε στρατεύσιμη ηλικία προωθήθηκαν στο εσωτερικό της χώρας. Κάποιοι πωλούνταν σκλάβοι σε ντόπιους Τούρκους, οι οποίοι τους βασάνιζαν και τους σκότωναν. Πιο πολλούς όμως εκτελούσαν οι φρουροί.